

HOOFSTUK I.

Die Twede Afrikaanse Beweging.

§ 1. Historiese Inleiding.

Meer as sestig jaar gelede het die eerste Afrikaanse geskrif verskyn, die *Zamenspraak tusschen Klaas Waarzegger en Jan Twijfelaar over het onderwerp van Afscheiding tusschen de Oostelijke en Westelijke Provincie* (1861). Merkwaardig genoeg is dit 'n *Engelsman* gewees, wat allereers tot die tans so vanselfsprekende gevolgtrekking gekom het, dat Afrikaners Afrikaans praat en bygevolg dié taal ook sou kon lees en beter verstaan as Hollands. Prof. J. J. Smith het onlangs ontdek, dat die skrywer van die politieke vlugskrif die Cradockse magistraat L. H. Meurant (1811—1892) was.¹⁾

Ongeveer tien jaar na die verskyning van die eerste Afrikaanse boek word Ds. S. J. du Toit oortuig van die deugdelikheid van die volkstaal deur die Hollandse onderwyser Arnoldus Pannevis. Wanneer laasgenoemde op 7 September 1872 in *De Zuid-Afrikaan* 'n artikel skryf oor *De Bijbel in het Afrikaansch*, dan begint die Eerste Beweging, wat op 14 Augustus 1875 vaste vorm kry deur die oprigting van *Die Genootskap van Regte Afrikaners*.²⁾

Die verdienstelike werk deur die Eerste Beweging, nie alleen op taal- maar ook op nasionale gebied verrig, is deur verskillende skrywers behandel.³⁾ Reeds vóór die

¹⁾ Vgl. *Die Huisgenoot*, Jan. 1922: *Eerste Skrywers en Eerste Geskrifte in Afrikaans*.

²⁾ Die vyftigste verjaardag van die *Genootskap* in 1925 mag seker nie ongemerk verbygaan nie.

³⁾ Dr. L. van Niekerk: *De Eerste Afr. Taalbeweging* (1916); Ds. S. J. du Toit in *Weg en Werk*, deur Dr. J. D. du Toit (1917); *Eerste skrywers* deur G. R. von Wielligh (1918); S. J. du Toit, *Geskiedenis van die Afr. Taalbeweging* (1880).

anneksasie van die Transvaalse Republiek (1877) het *Die Patriot* al roering in die Kaapprovinsie veroorsaak; ¹⁾ „en in die jare van lydelike verset wat daarop gevolg het, kom die patriottiese ontboeseminge vinnig in verset teen die nasionale druk; 'n oorkropte gemoed stort hom dikwels uit in bittere versugtinge, of die digter verdiep hom in blye bespieëlinge van 'n mooier môreskemer, eendag.” ²⁾ Maar die groot stoot, wat gelei het tot 'n nasionale herlewing deur die hele land het eers gekom met die Vryheidsoorlog. Op 15 April 1881 verklaar *Die Patriot*: „Die Afrikaners, veral die jeug, het nou 'n afkeer gekrij teen vreemde tale en sede, veral teen Engels, en daar is 'n ambisie opgewek ver ons eie volk en ons eie taal . . . Die verwijt dat ons, Afrikaners, gen nasionaliteitsgevoel het nie, is oek nou beskaam.” ³⁾ Dit was die eerste kragtige ontwikkeling van die volksbewussyn, waarvan in die stryd teen Willem Adriaan van der Stel al duidelike kieme te sien is. ⁴⁾

Tot volle ryphheid het die volksbewussyn egter in 1881 nie gekom nie. Die Jameson-inval veroorsaak in 1895 weer 'n sterk opflikking van die volksgees, maar in die tyd kwyn ook die Patriot-beweging dood, weens die on-Afrikaanse politiek van die leier, Ds. S. J. du Toit. „Die genadeslag aan die vooruitgang van ons taal is toegedien deur die politieke *volte face* — en gevolglike onpopulariteit — van die persoon, die aan die spits gestaan het van die beweging wat, in die oë van die publiek, onafskeidelik aan hom verbonde was.” ⁵⁾ Heeltemal dood was die Afrikaanse Beweging egter nie, en in die volgende periode het o. a. die bloemlesing van Pres. F. W. Reitz, *Twee-en-Sestig Uitgesogte Gedigte*, asook die talryke bundels van Melt Brink goeie dienste bewys. Seer juis is die opmerking van Prof. J. J. Smith: „Dat Melt Brink in sy tyd 'n kultuurfaktor van betekenis was, val nie in die minste te betwyfel nie. . . . In later jare het beoordelaars sy taal as onafrikaans en sy kuns as onaan-

¹⁾ Vgl. Ds. S. J. du Toit in *Weg en Werk*, p. 203.

²⁾ Preller: *Inleiding tot Die Vlakte*, 5de druk, p. 7.

³⁾ Gesitêr deur Dr. J. D. du Toit: *Ds. S. J. du Toit*, p. 210.

⁴⁾ Vgl. Dr. S. P. E. Boshoff: *Volk en Taal van Suid-Afrika*, p. 62.

⁵⁾ I. H. H. de Waal in *Die Burger*, 12 en 13 Aug. 1921.

neemlik bestempel; maar die feit bly dat Melt Brink se optree — al het hy dit self nie bedoel en self nie eens geweet nie — een van die sterkste aanvalle op die vesting van die Hoog-hollandse skryftaal van Suid-Afrika was: hy het immers die mense gewend gemaak aan 'n taalvorm wat nie meer Nederlands was nie; en toe die afwykinge eers begin het, moes die eindresultaat Afrikaans wees." (*Die Huisgenoot* Mei 1922.)

Geen gebeurtenis het soveel bygedra tot die eenheidswording van die Afrikaanse volk nie as die oorlog van 1899—1902. „Die Transvaalse Vryheidsoorlog van 1881 was maar 'n begin, en die Jameson-inval van 1895 maar skrikmaak, vergeleke met die ontsettende jare tussen 1899 en 1902 Die kloof tussen Kolonialer, Vrystater, Transvaler en Nataller (was) toegespoel deur 'n vloed van wee en ellende. Die hele Afrikanerdom het gevoel, asof hulle verlate was deur die ganse beskaafde wêreld. . . . Waar hul vroeër, teenoor die naturelle, hul *stam*verwantskap gevoel had, het hul nou, teenoor Engeland, leer besef, dat hul lede van een *nasie* is In smart en angs is ons nasie gebaar geword. Die swaard het ons geboortemerk op ons voorhoofde geskrywe. Maar ook by ons het die dood die lewe gevoed. Die puinhoop van die twee Republieke het die vrugbare bodem geword, waarin die nuwe Afrikaanse Nasie wortel, van die Kaap tot in Kongoland, en van Duits-Suid-Wes tot Brits-Oos-Afrika!"¹⁾ „In die oorlogsjare . . . is die vaderlandsliefde in lewendige ligte uitgelaai. Op die oorlogsveld en in die vreemde kom besinning en inkeer tot menige Afrikaner. En na Vereniging is dit oopgegaan, saggies-seer, en beginne drup-drup, soos bloedtrane uit die geheue drup." ²⁾

Met ons het dit gegaan soos Tennyson so mooi sê:

If a state submit

„At once, she may be blotted out at once
And swallowed in the Conqueror's chronicle.
But in wars of freedom and defence
The glory and grief of battle won or lost

¹⁾ Dr. T. B. Muller: *Die Geloofsbelydenis van 'n Nasionalis*. (1913), p. 8.

²⁾ Preller: *Inleiding tot Die Vlakte*, 5de druk, p. 12.

Solders a race together — yea — tho' they fail,
 The names of those who fought and fell are like
 A banked, up fire that flashes out again
 From century to century, and at last
 May lead them on to victory, — I hope so —
 Like phantoms of the Gods."

Na die oorlog word die stryd vir die erkenning van Afrikaans hervat deur 'n jonger geslag en is die Tweede Beweging al gou aan die gang, eers in die Kaap en later in Transvaal en Vrystaat. Nog sestien jaar sou dit egter duur, voordat die volkstaal deur staat, uniwersiteit en kerk erken word.¹⁾

§ 2. Teëstelling tussen die Eerste en Tweede Beweging.

Besonder skraal was die letterkundige oes van die Patriot-beweging. Maar dat die Regte Afrikaners met taaie volharding en groot opoffering gestry en so die pad vir 'n jonger geslag skoongemaak 't sal iedereen erken. Teen alle vooroordeel in het hulle die durf gehad om 'n volk sy eie taal te leer lees, en afgesien van hul prestasies op ander gebied, verdien hulle al daarvoor alleen die dank van alle Afrikaners. Dat die hele beweging feitlik doodgekwyn het deur die politieke omswaai van een talentvolle leier is 'n bewys van die lae trap van ontwikkeling waarop die volk toe nog gestaan het. Selfs vandag nog belemmer verskil van politieke insig ons vooruitgang op kulturele gebied, maar gelukkig het die volk tans so 'n beskawingspeil bereik, dat selfs vyf of meer renegaatleiers die Tweede Beweging nie sou doodkry nie.

Primitiewe letterkundige begrippe en die gemis aan leidende persoonlikhede was naas die reeds genoemde oorsake aanspreeklik vir die gedeeltelike mislukking van die Patriot-beweging. Wanneer daarby die maatskaplike toestande in aanmerking geneem word, dan blyk dadelik, dat 'n opluiking van nasionale kuns in die laaste kwart van die neëntiende eeu allermens te verwagte was. Aan

¹⁾ Die taalstryd het Dr. E. C. Pienaar beskryf in: *Taal en Poësie*

die Kaap het wel betreklike rus geheers, maar daar het ook 'n deur-en-deur verengelste onderwyssisteem alle vooruitgang op kulturele gebied ondermyn. In die republieke het die Trekkers 'n stryd op lewe en dood gevoer teen die inboorlinge en die insluk-politiek van 'n magtige wêreldryk, terwyl hul intussen nog die land bewoonbaar gemaak het. By al die faktore kom nog die ontdekking van die goudvelde, met die daarop volgende instroming van uitheemse elemente, wat 'n landelike bevolking voor geweldige ekonomiese en kulturele vraagstukke gestel het. „Wij zien in de jaren 1884 en 1900 in Zuid-Afrika een reeks van gebeurtenissen voorvallen, zóó buitensporig van karakter, dat men in de nieuwere geschiedenis te nauwernood de wedergade zal vinden.”¹⁾ In so 'n woelige tydperk kon die kuns nie opbloeï nie. Daar was geen tyd vir rustige besinning nie en die vinnige loop van die gebeurtenisse het alle geleidelike ontwikkeling onmoontlik gemaak. Voeg ons daarby nog die stryd op taalgebied en die gebrekkige eenheidsbesef, dan hoef dit niemand te verbaas nie, dat die kunsontwikkeling gering was, en die Patriotters alleen voorttrekkerswerk kon verrig.

Wanneer dan na die oorlog van 1899—1902 die vaste wil van die volk kenbaar word om die stryd vir nasionale selfstandigheid met geestelike wapens voort te set, dan ontbreek die leiers ook nie en word die geskiedenis van die Tweede Beweging gekenmerk deur 'n gestadige vooruitgang, wat sedert die laaste jare met verrassend snelle tempo toeneem. Die „nou-rym-ons-lekker”-periode²⁾, waarin iedereen, van Generaal Joubert af tot die skaapwagttertjie in die veld versies inmekaar gedraai het, was verby en al dadelik word op die ernstige strewe van die Tweede Beweging nadruk gelê. In 1906 sê Preller al: „Afrikaans het tot hiertoe groteliks gedien als 'n soort van trog, om al die o'erloop vulgariteit van die nasie op te vang”;³⁾ en Jan Celliers verklaar in sy brosjure, *Doel van Ons Tydskrif*: „As ons let op wat in hoofsaak tot nog toe gelewer is in die Afrikaanse

1). Dr. W. J. Leyds: *Het Insluiten van de Boeren-Republieken*¹, p. XI.

2) Vgl. L. v. Niekerk: *De Eerste Afr. Taalbeweging*¹, p. 64.

3) *De Volkstem*, 18 Aug. 1906.

taal dan kan dit ons nie verwonder nie as baie mense dink: die Afrikaanse taal is nou net geskik om mekaar grappies te vertel en mekaar lekker te laat lag. Alhoewel erken moet word dat sommige van die grappies en grappige versies goeie werk is, is dit ons tog duidelik dat van die Afrikaanse taal meer ge-eis word Omdat toevallig die vrolike kant van ons geaardheid sig die sterkste geopenbaar het in ons letterkunde, moet dit die vat-plek wees vir ons om die Afrikaner te vang, moet dit die aanknopingspunt wees *om hom in te lei tot hoëre dinge.*" ¹⁾

§ 3. Die Twede Beweging veel meer dan Taalbeweging.

In die eerste jare neem die taalkwessie alle aandag in beslag, maar al gou blyk dat die Twede Beweging, nog veel meer as die van *Die Patriot* nie uitsluitend 'n taalbeweging is nie. Generaal Hertzog begroet *Die Brandwag* as volg in die eerste nommer: „Het Afrikaanse volk ontwaakt tot het gevoel van mannelik eigen kracht, eigen waarde en zelfrespekt, verlangt zichzelf te zijn Te lang reeds is 't volk begocheld geworden door de luister van vreemde reklame en bedrogen geworden door 't hooghartige ener aangematigde uitheemse meerderheid. Evenals op industrieel en maatschappelijk gebied, zo ook op intellektueel gebied willen wij onszelven zijn. Wij willen zijn zoals *wij* zijn en niet zoals *anderen* zijn” En al gaandeweg groei die besef, dat die grondslag van alle beskawing is die ontwikkeling van die hele volk volgens die noodwendigheid van sy eie siel en sy eie geaardheid. „Ons praat vandag van 'n Afrikaanse volk en ons werk vir 'n Afrikaanse toekoms. Ons min ons eie land, en ons stry vir die erkenning van ons eie taal. Ons begin waarde te heg aan die erfenis wat die vadere aan ons nagelaat het en ons raak gesteld op dié sake wat ons as 'n volk van ander volke onderskei. . . .

¹⁾ Ek kursiveer.

Die skokkende gebeurtenisse van die laaste twintig jare het baie Afrikaners wakker geskud. Hul het begin beseef dat hul lede is van 'n Afrikaanse volk — 'n volk met eie traditiesies en sedes en gewoontes, 'n eie taal en 'n eie roeping onder die volke van die aarde.”¹⁾

Die bedrywigheid van die laaste jare is van veelsydige geaardheid. Daar word nie uitsluitend gestreef na politieke mag nie, maar ook pogings aangewend om op ekonomies gebied onafhanklik te word. 'n Teken van die kulturele manbaarwording van die volk is dit ook, dat met liefdevolle ywer gewerk word om die geestelike erfgoedere van die voorvaders teen verwaarlosing en verbastering te beskerm. Op kultuurgebied is die leuse orals: „oneigene, ik late u, . . . gaat reizen!” Die laaste boodskap van President Kruger, waarin hy die volk aanspoor om uit die verlede te neem wat goed is en daarop voort te bou vir die toekoms het in goeie aarde geval. 'n Een-sydige betragting van die mooi leuse lewer egter groot gevaar op. Die strewe na 'n eg-Afrikaanse kultuur mag nie lei tot 'n skrikkerige afwering van alle vreemde invloede nie. Geskiedenis beteken juis verandering, en as ons vandag probeer om 'n beskawing te ontwikkel uitsluitend uit wat ons as goed Afrikaans in die verlede voorkom, dan moet dit op mislukking uitloop. Hoe hoog ons ook al die traditiesies van die voorgeslag skat, ons moet nie vergeet nie, dat ons tans voor ander probleme as ons voorvaders staan. Jan Celliers het in 1913 al gewys op die onmoontlikheid van isolasie: „Die dag sal nog kom dat Suid-Afrika net soos enige beskaafde land gelyk-op sal deelneem aan die wêreld se beweginge en worstelinge op geestelik gebied, aan die wêreld se vergaderde kennis. Die idee, wat sommige mense nog koester, om van S. A. 'n soort alleenstaande Israel te maak — bang en wars van uitlandse inmenging en invloede — is 'n droombeeld wat met die dag reeds vaer word.”²⁾

¹⁾ *Die Huisgenoot*, Julie 1919. — Prof. J. J. Smith. Vgl. ook Hoofstuk III, § 3.

²⁾ *Nederlandia*, Sept. 1913.

§ 4. Gevaar vir Isolاسie.

Ook onder ons kunstenaars is daar wat met bangerige angsvalligheid alle buitelandse invloede van ons wil weer, wat hul krag seek in 'n benoude, stikagtige isolement. Hul hoop om op dié wyse 'n suiwer Afrikaanse kuns te kan opbou, vry van alle basterdelemente. Ons moet maar aansukkel op ons eie doringpaadjie, omdat ons toestande so glad anders is as in die ouere kultuurlande. Dat hierdie rigting totaal verkeerd is, word al dadelik bewys deur die feit, dat ons beste kunstenaars juis onder die inwerking van buitelandse invloede hul skoonste werk geskep het. Die egte kunstenaar laat hom nie verbaster deur 'n vreemde kultuur nie. Hy ontleen daaraan wat vir die volle ontplooiing van sy gees diensbaar is, en vervorm en verwerk die vreemde bestanddele dan tot 'n suiwer nasionale kunswerk. 'n Volk wat nie sy man kan staan teenoor vreemde invloede nie, gaan te gronde en so ook die kunstenaar. Maar met reg kan ons van hom eis, dat hy ons blik sal verruim en ons in intieme aanraking bring met die kuns ook van ander lande. Isolering op letterkundige gebied sou beteken opdroging, sou aanleiding gee tot 'n eindelose herkouery. Laat ons kunstenaars dus gerus van alle oorde hul gees verryk. As hul mans genoeg is, sal hul selfstandigheid niks daaronder ly nie en ons kuns sy nasionale stempel behou. In elk geval geen Chinese muur rondom Suid-Afrika nie!

§ 5. Kultuur-toestande.

Dit sou seker te optimisties wees om te beweer, dat daar by ons al 'n waaragtige diep-wortelende kultuur is. Maar so 'n kultuur is in elk geval in wording en die kieme van 'n Afrikaanse skilder-, bou-, toon- en beeldhoukuns maak al ons harte bly. Wie dan nog let op die wondere ontluiking van ons letterkunde binne 'n tiental jare weet, dat daar inwendige kragte aan roere is, wat tot die skepping van nog grootser skoonheid

sal lei. Ook by ons wag die jeug „het hoofd vol duistere glories en de handen bevend van voorgevoel.”¹⁾

„Het zijn eerst de dichters, die een volk ontdooien. Het zijn de dichters, waar zij muziek gaande maken en gezongen worden; of waar zij, vanaf het tooneel, de groote gevoelens ontboeien; het zijn de dichters, die een volk, aan zichzelf ontdekt, één maken.”²⁾ So het ook ons digters die dinge, wat daar roer en woel in die hart van die nasie, vertolk en die solidariteitsgevoel versterk, terwyl die prosaïste ons gevoel van nasionale eiewaarde verhoog het deur die skildering van grootse daade uit die wordingstydperk van die volk.

Moeilik is dit om die kulturele lewenshouding te bepaal van 'n volk, wat nog altyd moet stry vir die verowering en behoud van 'n nasionale kultuur. Vas staat egter, dat geskiedkundige en ekonomiese faktore 'n egalige en natuurlike ontwikkeling onmoontlik gemaak het. 'n Groot gedeelte van die volk — miskien kan die werklike toestand benader word deur te sê die helfte — leef nog voort in byna volslae onkunde van die kultuuroopenbaring, wat orals om hul opbloeï. By so 'n besondere gebeurtenis as 'n Dingaansviering b.v. merk hul wel dat daar 'n roering is, maar die dieper betekenis van die kultuurbeweging bly onbegrepe, omdat hul deur 'n agterlike ontwikkeling die orgaan daarvoor mis.

'n Dikwels oordrewe belangstelling in die efemere politieke kibbelarye is die toppunt van hul geestelike inspanning. So 'n groot persentage agterlikes het natuurlik 'n ingrypende invloed op die letterkunde. Daaraan moet toegeskryf word die sterk didaktiese en moraliserende elemente in ons kuns.

Op die platteland doen die talryke debatsvereniginge veel om meer as een versufte siel, vir wie die lewe nouliks meer dan 'n plante bestaan van dowwe verveling is, op te beur en langsamerhand enige aandeel te laat kry in die intellektuele beweging. Maar hoeveel kosbare energie word nie verspil op debatte van die:

1) Vermeylen: *Verz. Opstellen*.

2) Carel Scharten: *De Roeping der Kunst*, p. 5.

„Wat is sterker: vuur of water”-tiepe nie? As ’n mens so maand na maand die notule van baie vereniginge, (gelukkig nie almal nie) deurlees, dan kan jy jou verbaas oor die deurtrapte advokate-listigheid, wat aan een of ander beusclagtige onderwerp bestee word, en die geesdriftige koppigheid waarmee die kwessie eindelik uitgebaklei word. Triomfantelik word dan die uitslag aan die pers meegedeel, asof dit ’n belangrike probleem is, wat nou vergoed opgelos is! Op baie plekke is daar gelukkig mense wat leiding kan gee, en daar bereik die vereniging of lees- en studie-sirkel dan ook sy doel, maar dit is ’n feit dat meer as een persoon, met behulp van ’n bietjie gladheid van tong ’n posiesie inneem, waartoe sy geestelike ontwikkeling hom geen reg gee nie. Op die manier kry ons kunsdespote in onderbaadjie-sakformaat, wat, ondanks hul goeie bedoelinge, remmend werk op die ontwikkeling van ’n algemene kunsbegrip en die opbruisende energie van die jong mense op niksbeduidende sakies laat verflenter.

Aan die spits van die intellektuele gedeelte van die volk staan die wetenskaplik gevormde leiers, ten volle toegerus met al die geestelike goedere van die buitenland. En òm hulle, die steeds groter wordende skare, wat deur ’n verbeterde onderwysstelsel in staat is om aktief deel te neem aan wetenskap en kuns. Veral in die laaste jare het dit duidelik geblyk, dat skoonheid vir ons nie meer ’n weelde-artiekeltjie, ’n goue rand aan die bord waaruit ons die daelikse brood eet, is nie. Kuns het vir ons geword ’n noodsaaklikheid, en gelukkig is ons kuns van so ’n geaardheid, dat dit nie op die bergtoppe van ongenaakbare afsondering alleen enkele begenadigdes ontroer nie, maar verstaan en gewaardeer word deur ’n groot gedeelte van ’n volk, wat jare lank al soek na skoonheid in eie taal, skoonheidsuitinge van eie kultuur.

As dit waar is dat die materiële posiesie van die kunstenaar ’n simptoom is vir die kulturele peil van ’n volk, dan kan ons op een inspirerende voorbeeld wys. Jan Celliers is uit die geesdodende sleur van ’n regeringskantoor verlos deur ’n spontane uitbarsting

van algemene waardering. Dit is 'n erkenning van die waarde en onmisbaarheid van kuns, wat moed gee vir die toekoms, 'n bewys dat die gemeenskap belang stel in ideële goedere. Die suksesvolle reise van Lauwerijs en Hullebroeck is ook aanduidings in dieselfde rigting.¹⁾ Naas al die tekens van groei, deur Dr. E. C. Pienaar in sy dissertasie opgesom²⁾ kan nog gewys word op die oprigting van die *Tydskrif vir Wetenskap en Kuns* in Bloemfontein (1922).

Eensydig sou egter bostaande oorsig van ons kultuurtoestand wees, as daar nie op gewys word nie, dat selfs by die ontwikkelde lae van die volk nog tallose spore van gebrekkige kunssin aanwesig is. So verklaar Dr. H. J. Steyn: „Ons volk is wel prakties en berustend van aard, maar te min idealisties. Sy eie geestesstryd en die van stamverwante laat hom meesal koud. Die laat hy oor aan 'n paar in sy oog eksentrieke idealiste.... Daar is nie 'n innerlike drang wat hom aangryp om naar 'n verafgelege horison te kyk nie; daar is by ons nog 'n gebrek aan liefde vir die abstrakte en bespiegelende, ons is nie genege om te werk vir resultate wat alleen deur ons nageslag gepluk sal word nie.”³⁾ Die skilderskrywer Reenen J. van Reenen beweer: „In Suid-Afrika bly, by die meeste van ons, die bontgekleurde wandkalenders wat die naaste smouswinkel aan ons stuur, nog die maatstaf wat ons gebruik by die beoordeling van skilderye.”⁴⁾

Wanneer Jan Celliers ons vertel: „Sommige korrespondente het my soveel per les aangebied, as ek hulle wil leer hoe om digters te word”, (*Die Huisgenoot*, Aug. 1921) dan twyfel 'n mens aan die gehalte van die geesdrif vir letterkunde. In die Kersmisnommer van *Ons Land*, 1919, beveel Ds. J. P. van Heerden vir 'n ekstra prys aan 'n verhaal, getiteld: *De Dronkenschap van Dokter Dirkse*, waarin alle woorde met die letter *d* begin. Dat

¹⁾ Vgl. my artikel: *Kuns regeringsaak?* *Die Brandwag*, Jan. 1921.

²⁾ *Taal en Poësie*² ens. p. 110—117.

³⁾ *Die Banier*, Aug. 1921. Dr. Steyn se verdienstelike artikels oor *Die Dietse Bond* het seker reg op meer algemene belangstelling en behoort herdruk te word.

⁴⁾ *Die Huisgenoot*, Nov. 1921.

dit tot 'n aaneenskakeling van onsin aanleiding gee, blyk uit die volgende: „De drank doet duizenden dwaasheden. Daarom drinkers, die de drankduivel dienen, denk diep daaraan. Doorziet daardoor de dwaasheid der dronkenschap, de droevige doodslag der drankzuchtigen. Doodt dus dadelik, doch degelik de drankduivel. Doet dus de drankduivel deerlik delgen. . . .” Sedelike oorwegings het sy eerwaarde hier inderdaad 'n „droevige doodslag” op die kuns laat pleeg! Dat so 'n rederykers-aardigheidjie nog in 1919 kan bekroon word, is 'n aanduiding dat ons kunswaardering soms nog uiters gebrekkig is. Ook die opvoering van so 'n kykspel as die *Medea* van Jan Vos op Pretoria¹⁾ deur die „Afrikaans-Hollandse Toneelvereniging” is 'n bedenklike teken.

Oor die gehalte van ons leesstof het Jan Celliers 'n opmerking gemaak, wat seker tans ook nog waar is: „In ons stede behoer baie van die mense wat so los in hul skoene staan — en wat hulself tog vir erg beskaaf hou — tot die wat weinig meer lees, of kan lees dan sulke goed soos *Tit-bits* en die *Strand Magazine*.”²⁾ En veel uit die volgende, wat in 1911 geskryf is, bly vandag ook nog waar: „As ons let op wat tot nog toe (hoofsaaklik) in ons land geskryf is, as ons sien wat vernaamlik . . . gelees word, dan moet ons sê, dat die awontuurlike en romantiese — die soort soos Captain Kettle en Sherlock Holmes, die soort wat sig besig hou met die growwe feite van die lewe — nog altyd die meeste in die smaak val In 'n jong land is dit amper nie anders te verwag nie — ons hele bestaan is hier prakties, geestelik oppervlakkig, woelerig en alledaags. Vraagstukke en gevoelens en gedagtes waar die groot wêreld daarbuite al moeg van is, daar het ons nog nie eers aan geroer nie.”³⁾

Dr. G. Cillié gaat selfs so ver om te beweer, dat ons al ons kultuur „oorgeneem (het) van ons ingevoerde medeburgers. Dis nie ons eie nie, dis geleen. Ons

¹⁾ Dr. E. C. Pienaar: *Taal en Poësie*² ens., p. 47.

²⁾ *Die Brandwag*, Junie 1917.

³⁾ id. 15 Aug. 1911, *Skrywers en Gekrifte*, deur N.N. (Jan Celliers).

sogenaamde nuwe kultuurvorme is 'n suiwere na-apery.... As ons so vuurwarm word oor ons eie tradities en gewoontes en sedes, dan praat ons so ongemerk.... 'n hele boel nonsens." Tog erken hy: „Op die gebied van ons geskiedenis, van ons boerdery, ons nywerheid en veral ons taal en letterkunde het ons verbasend vooruitgegaan. Op taalgebied het ons waarskynlik in die afgelope twintig jaar 'n groter ontwikkelingsproses deurgegaan as die Engelse taal in vyf eeue, van die tyd van Chaucer tot vandag toe. Dit alles getuig van 'n vitaliteit, 'n groeikrag, 'n energie, 'n lewe, wat ons met verbasing en blydschap vervul." ¹⁾

Optimisties is Dr. D. F. Malan: „Ik geloof..... dat het Afrikaanse volk op het gebied van de kunst een schone toekomst tegemoet gaat. Voor die verwachting meen ik goede gronden te hebben. Ik bedoel niet alleen het feit gedurende de lange wachtersmoede uren in de kampen ontdekt, dat ons volk even kunstig kan zijn met het mes als dapper met de Mauser.... Ik bedoel ook het feit dat de kunst ons volk ongetwijfeld aangeboren is.... Ons volk is samengesteld hoofdzakelijk uit drie elementen — het Hollandse, het Franse en het Duitse. 't Zijn juist die volken van Midden-Europa, die uitblinken in kunstgevoel en kunstprodukten, de natuurlijke erfgenamen van de beschaving en de kunstin van de oude Grieken en Romeinen." ²⁾

Van belang is ook die volgende: „Hier in S. A. kan ons nog nie praat van 'n spesifiek Afrikaanse toonkuns nie, hoewel ook hier die eerste druppels na 'n langdurige droogte begint te val.... Ons vernaamste musiek-eksamen word afgeneem deur 'n Engelse liggaam, wat elke jaar sy eksaminatore uit Groot-Brittanje naar S. A. stuur. Dit bewys hoe primitief die opvatting van ons outoriteite van die doel van die toonkuns is, dat hulle sulke verouderde toestande laat voortduur..... Ons volk is kultureel nog nie ontwikkel nie, en geldelik nie sterk genoeg om hom ontberings te getroos of groot somme uit te gee vir goeie skilderstukke nie." ³⁾

¹⁾ *Die Banier*, Okt. 1921. *Het Geleerde Jong Suid-Afrika 'n Program?*

²⁾ *Akademie-Jaarboek* I, p. 94.

³⁾ Dr. H. J. Steyn: *Die Banier*, Des. 1921.

By die beoordeling van die letterkundige waardering kan ook gewys word op die soms hoogs eienaardige keuse van werke uit die Nederlandse letterkunde, wat vir publieke eksamens voorgeskryf is. Dikwels het dit geblyk, dat daar 'n besondere voorkeur was vir minderwaardige skrywers soos Justus van Maurik en ander, wat in Holland, of totaal onbekend, of nog alleen deur die onderste lae van die samelewing gelees word. Tereg het dan ook die Akademie daarteen protes aangeteken¹⁾ en in die laaste jare kom ook hierin verbetering.

§ 6. Calvinisme en Kuns.

'n Belangrike faktor in ons kultuurlewe is die feit, dat die Afrikaner volk Calvinisties is. „Als wij de ziel van dit volk wensen te bepalen zonder zijn religie 'n prominente plaats in te ruimen, zou het zijn 'n opvoeren van *Hamlet* zonder de prins erbij”, verklaar Ds. N. J. Brümmer.²⁾ „Geheel ons Afrikaans-Protestantse religie is gebaseerd op 'n zeker Godsbegrip zoals in de (Dordse) Canones omschreven.” Die „teugelloze willekeur” van die Afrikaanse natuur was „'n school voor de beoefening van de deugd der onderworpenheid, . . . was genoeg om de Afrikaner tot ernst, ja tot somberheid te stemmen, en voorwaar de weemoedsschaduw der oude Germanen valt nog bij de besten onder ons volk op te merken.” Daar mag wel 'n kern van waarheid in die laaste opmerking wees, maar laat ons veral die somber stemming nie oordryf nie. „Om den wat stroef gesloten mond van den Calvinist heeft Cats vaak een gezonden lach doen spelen”, sê Dr. Kuyper.³⁾ Dit was by ons nie nodig nie, want 'n guitige humor is juis een van die kenmerke van die Afrikaner volk. En in die „meedogenloze” natuur van Suid-Afrika is die stralende son tog steeds 'n simbool van blyheid gewees, wat ons uit die bedompige huise gelok 't na jag- en veldvermaak.

¹⁾ *Akademie-Jaarboek* V, p. 89.

²⁾ Id. I, p. 83. *Die Afrikaanse Volksziel*.

³⁾ *Het Calvinisme en de Kunst*.

Prof. J. J. Smith het daarop gewys, dat sekere kunsuitings al agterdog veroorsaak het. „Ons volk is by uitstek Calvinisties en die geroep om die kuns ter wille van die kuns self te bewonder, wat die kunstenaar ook al mag voorstel, het heelwat argwaan teen die kuns verwek. Om 'n agterveldse patriarg 'n skilderstuk voor te hou of 'n beeldhouwerk te toon wat 'n voorstelling gee van Voortrekkersdogters wat in die Oranje-rivier baai, sal by hom nie juis liefde vir die kuns wek nie, want as afstammeling van die Hugenoot en Geus het hy alreeds met die idee vertrouwd geraak, dat die beeldhoukuns 'n werktuig in die diens van die afgodedienaar is en die skilderkuns 'n instrument om Roomse kerkvensters mee te versier.”¹⁾

Op die Bloemfonteinse Taalkongres is daar in 1909 'n skermutseling gewees oor die vraag of die Akademie die opvoering van toneelstukke moes bevorder.²⁾ „Dit voorstel werd echter hevig bevochten” in 'n voorlopige komiteevergadering al, en hoofsaaklik deur kerklike teenstand verwerp. Merkwaardig is egter, dat daar tog ook predikante ten gunste van die voorstel was. In *Die Banier* (Des. 1921) bepleit Dr. H. J. Steyn die oprigting van beroepsgeleskappe op goeie gronde. „Die tyd is verby om die toneel te bestry op grond dat dit teen ons sedes is. Die Engelse toneel is nie alleen 'n gevaar vir ons sedes nie, maar ook vir ons nasionale gevoelslewe.”³⁾ In die taalstryd het die liefhebbery-toneel uitstekende dienste bewys en ook tans nog is daar geselskappe, wat groot gedeeltes van die land afreis. Jan Celliers sê in 1910 al: „Dis op ander plekke ook duidelik gebleke dat die toneel 'n magtige middel kan wees tot sedelike opvoeding, deur aan die mens 'n spieël voor te hou van sy drifte, hartsogte en ydelhede. En die toneel boesem eerbied en liefde in vir die landstaal. In ons land, veral, waar so min gelees word, kan die toneel 'n groot rol speel . . .”⁴⁾

¹⁾ *Die Huisgenoot*, Feb. 1919.

²⁾ Vgl. *Jaarboek* I, p. 49 vlg. en p. 14. Vgl. ook Dr. G. Besselaar: *Z.-A. in de Letterkunde*, p. 95.

³⁾ In die pers is aangekondig, dat D. J. Smal, die bekende yweraar vir gelyke taalregte na die buiteland gaan vir tegniese toneelopleiding.

⁴⁾ *Akademie-Jaarboek* I, p. 92.

Hoe die Calvinistiese gees reageer op die moderne Nederlandse letterkunde blyk o.a. uit die jaarboeke van die Akademie. In 'n voordrag *De Dichter als Ziener* sê Dr. J. D. du Toit (Totius): „Bij overvloedige tol van eerbied, die gij zeker met mij aan de nieuwe Hollandse dichters betaalt, moet toch bejammerd worden het waarlik arm-zijn van hun verzen aan dat ideëel-zienlike, dat logies-objektieve. Hun subjektievisme doet hen omdwalen in een ijle, onlogiese, zinledige wereld.” (II p. 57). Ter stawing van sy oordeel voer hy aan Belpaire, *Kunst- en Levensbeelden*. Van *l'art pour l'art* wil Totius nie hoor nie. Met instemming haal hy Prof. Woltjer aan: „Het begin en einde van alle poëzie is de ere Gods in het woord Hem toegebracht uit 'en door zijn schepsel”.

In 1912 spreek Dr. I. J. Marais († 1919) sy professorale banvloek uit oor „De Nieuwere Richting in de Nederlandse Letterkunde”,¹⁾ waarmee hy hoofsaaklik die Tagtigers bedoel. „Zij verheerliken de kunst; zij zijn artiesten, die woordkoppelingen dulden, vaak door geen mens verstaan...” Beets, Da Costa, Van Lennep, Bosboom-Toussaint, Bilderdijk, Van Koetsveld en De Genestet — die noem hy almal „sterren van de eerste rang”! „Met hun heengaan nam de middelmatigheid bezit van het terrein”! Dat Van Deyssel dit waag om mannê soos Vosmaer en Jan ten Brink die les te lees word genoem „verwaandheid, die alle perken te buiten gaat”. En dan volg die uitspraak: „De *Opstellen* van Van Deyssel, de *Letterkunde* van Kloos, de *Studies* van Van Eeden zijn geen letterkunde die veredelt.” Veral die wêreldbeskouing van die Tagtigers prikkel tot teëspraak. „Het *esthetiese* neemt de plaats in van het *etiese*. Het schone wordt verheerlikt tegenover het goede en het ware, en het heilige.” Steunendê op Taco de Beer en Ds. Hulsman word die wêreldbeskouing dan veroordeel. Johan de Meester en Vermeylen val onder die skrywers „van mindere rang” en alleen enkele sonnette van Perk vind genade. En eindelik kom die volgende sug van verligting: „Goddank dat onze Zuid-Afrikaanse

¹⁾ *Jaarboek III*, p. 54 vlg.

schryvers ons een andere weg hebben aangewezen... Couperus, Van Eeden, Van Deyssel en anderen kiezen wij niet tot model in Z. A. Daartegen waarschuwen wij..." Prof. A. Moorrees breek 'n lansie vir Bilderdijk in sy dankwoord en prys die kritiek van Beets teenoor die „van sommige latere kritici, wier kritiek groten-deels schijnt te bestaan uit geïdealiseerde viswijventaal.”¹⁾ Ook Ds. J. D. Kestell verklaar dat „ondanks de moderne neiging om de schryvers van 1880 te volgen, men zich hier bij ons nog steeds vastklemde aan 'n oudere generatie, en inzonderheid aan Beets.”²⁾

As „men” beteken die ou garde, dan is die bewering in hoofsaak juis. Onder die jongere is daar seker niemand, wat die sonderlinge kritiek van Prof. Marais sal aanneem nie. Ons het in die woorde van Prof. Moorrees geleer om „het goede uit alle tjdien en alle riehtingen... te waarderen”³⁾ en weier om 'n metode te volg, wat die meeste egte kunswerke op die Kalvinistiese indeks sou plaas, 'n metode, wat tot sulke ongerymdhede lei as om Van Koetsveld en Van Lennep o. a. onder „de sterren van de eerste rang” te reken! Prinsipiële voorligting by die moderne literatuur is ongetwyfeld 'n dringende eis, veral in 'n Kalvinistiese gemeenskap, maar dit moet iets anders wees as 'n veroordeling met een breë armswaai. Daar is ook in Suid-Afrika nog mense wat glo dat kristelike beginsels teenoor *egte* kuns nooit vyandig hoef te staan nie. Raak Jan Celliers in sy takvolle lesing oor *Kuns en Sedelikheid* nie die wortel van die kwaad nie, waar hy sê: „Ons opvoeding in alles wat skoonheid en kuns aangaat, is te seer verwaarloos..... Word daar nie te veel „angsvallig bedek (ge) hou (nie), wat deur eerlike, openlike behandeling die aantreklikheid van verbode vrug en geheim sou verloor en gevaar sou voorkom”? (*Die Huisgenoot* Jan. 1922.) Aangesien daar nou al tekens is, dat die voetpaadjie van ons Afrikaanse kuns uitdraai na die internasionale grootpad, word dit 'n aktuële kwessie.

¹⁾ *Jaarboek*, p. 67. Vgl. ook sy oordeel oor Beets in V, p. 95 vlg.

²⁾ V, p. 103.

³⁾ III, p. 68.

Prof. J. Kamp het die verskil in geestesgesteldheid tussen Europa en S. A. goed geformuleer: „Van de problemen die daarginds de moderne ziel bewonen, schokken en folteren, horen wij hier nog maar 't verre gerucht. Voor 't grootste deel wandelen wij nog maar op de *traditionele* paden... En op emotioneel gebied, op 't terrein van de kunst? Wij zijn vermoedelik nog ver van Oud-Europa z'n tegenwoordige koers op dit gebied.... We zijn nog eenvoudig, nog natuurlik, ja zelfs nog tamelik naïef. En aan onze *kunst* komt dat ten goede. Maar de vraag is of diep onder de oppervlakte van Jong-Zuidafrika z'n geestelik leven niet reeds kiemen zijn aan te wijzen, van dat modern-europese. 't Kontakt tussen hier en daar word al veelvuldiger en al intenser... Ik meen, dat grondige kennis van, en diep inzicht in de getijen van hedendaags Europa, niet te vroeg onder ons bevorderd kunnen worden. Opdat wij *weten*, en *ge- waarschuwd zijn*, en niet overrompeld worden.”¹⁾

Van groot belang vir die letterkunde sal die Afrikaanse Bybelvertaling wees. As die vertalers daarin slaag om deur verhewe eenvoud 'n waardige vertolking van die gewyde teks te lewer, sal dit veel bydraag om vastigheid te gee op stylgebied.

§ 7. Die Prosa. — Algemene Karakteristiek.

In die letterkundige voortbrengsele van die periode wat ons die Afrikaanse Renaissance kan noem, sit daar ongetwyfeld sterk militante elemente — en geen wonder ook, want die letterkunde van alle volke is 'n weerspieëling van die geestelike strominge wat die volksiel diep geroer het. Vir tientalle van jare voer ons al 'n taalstryd — 'n stryd wat feitlik elke individu dwing om grondig na te dink oor allerhande taalkwessies, waaroor hy hom onder normale omstandighede nooit sou bekommer nie. En die taalstryd is terselfdertyd 'n stryd vir ons volksbestaan, vir ons volkseenheid. „Ons jong Afrikaanse taal *moet* win en *sal* win”, is die vlam-

¹⁾ *Die Banier*, Okt. 1921 na aanleiding van die tydskrif: *Het Getij*.

mende passiekreet van die herlewende volk; en, eweas die manne van die Pleiade in Frankryk, verdedig ons kunstenaars met heilige ywer die moedertaal, deur die opheffing waarvan 'n lang periode van geestelike knegskap beëindig word; vol van die besielende weelde van 'n pasgewonne vryheid, slinger hul manifeste teen die wikkende, weënde twyfelaars wat nog lus het om 'n vreemde taal aan ons op te dring, maar wat nou vasgekeer is tussen die langsaam maar seker sluitende sirkel, waarin die asgaai van die jeugdige strydery blink in die skittering van 'n nuwe son.

Juis die roes van 'n toekomstige maar sekere oorwinning is dit wat 'n rustige objektiewe beskouing van ons literêre kuns so erg moeilik maak. Baie boeke wat in die taalstryd kragtige wapens was, sal later nog alleen van kultuurhistoriese belang wees. Ons loop groot gevaar om in die hitte van die stryd 'n literatuur voort te bring wat die karakter van fabriekwerk draag. Die tot vervelens toe herhaalde geroep van die teenstanders: „Afrikaans het g'n letterkunde nie!” het prikkelend gewerk en 'n atmosfeer geskep, waarin wel 'n kragtige strydliteratuur kan ontstaan, maar slegs by uitsondering 'n uiting van stralende skoonheid wat deur alle tye heen sal geniet en gewaardeer word. Die uitdagende houding van die voorstanders van Hollands, wat hul steeds beroep het op 'n eeue-oue letterkunde, het ons opgehits tot daad van durf. In jeugdige oormoed het ons aan skrywe gegaan — nie altyd omdat hier binne ons 'n magtige worsteling van ideeë was wat tot vertolking gedwing 't nie, maar ook om te bewys dat ons taal sy man kan staan. In die laaste paar jaar het daar 'n oorweldigende aantal boeke in Afrikaans verskyn; en omdat in die taalstryd juis dié wapens so uiters belangrik was, kon die kritiek dikwels nie onvoorwaardelik veroordeel nie. Maar nou begint die tyd verby te gaan waarin ons 'n boek gaan aanbeveel eenvoudig omdat dit in Afrikaans geskryf is. Vir ons jong skrywers is daar nou geen aanleiding meer nie vir dié oorhaasting waardeur in die verlede veel middelmatigheid op die pers gekom 't.

Egte kuns kan nie ontstaan nie omdat dit geëis word as bewys vir die manbaarheid van 'n jong taal — net

so min as wat die goue erepenninge van die talryke Nederlandse diggenootskappe van die 18de eeu egte poësie uitgelok het. Egte kuns moet spontaan voortkom uit 'n innerlike onweerstaanbare drang, waaraan die geroepe kunstenaar, die „begenadigde eenling” eenvoudig *moet* gehoorsaam. Nasionale eersug het nog nooit 'n letterkunde van blywende waarde gefabriseer nie, eenvoudig omdat dit iets is wat nie gefabriseer kan word nie. Gun die kunstenaar die tyd om met rustige toegewydheid sy taal te troetel en te streel totdat hy daarin die fynste roersele van sy siel kan uit, die teerste opwellings kan verklank.

Laat die koersagtige strydstemming van die laaste tyd ons hoofde nie op hol bring nie. Die fiere, lewenskragtige eienskappe van ons volk is die waarborg vir die langsame, gestadige opbloei van 'n gesonde nasionale letterkunde. So was dit in alle lande, en so sal dit ook by ons wees. Maar nie in één nag sal daar 'n katedraal uit die velde opdoem nie, soos Albert Verwey êrens sê. Die waardelose ou timmerasie het ons omgesmyt, die wanordelike periode van die afbrekery het ons deurgemaak, maar die tyd is nou ryp om ernstig en rustig te bou aan die nuwe lewende kuns. Ná die omwenteling *moet* en sal daar iets groots kom — maar as vanself.

Naas die militante element is daar, soos reeds by die beskouing van die kultuurtoestande opgemerk, 'n sterk didakties-moraliserende stroming.¹⁾ Die toeneemende sedebederf, „wat saam met 'n bioskoopbeskawing tot ons oorgewaai het”²⁾ laat meer as een skrywer 'n preektoon aanslaan of traktaatjies in verhaalvorm skryf.

Die kunstenaar wat ons 'n didaktiese roman in goeie sin kan gee ontbreek nog. Carel Scharten sê tereg: „Het (is) ongetwyfeld mogelijk, dat... een strekking, mits tot een bezielenden hartstocht gegroeid, een gróót talent tot de hoogste en tevens voor ieder verstaanbare kunst opvoert...”³⁾ By ons het die didaktiese stroming op die gebied van die roman nie veel meer opgelewer as

¹⁾ Vgl. § 5.

²⁾ Dr. W. M. R. Malherbe in 'n voorwoord by *Die Veldblommetjie*.

soetsappige vermanings nie, wat heeltemal los en uit die verband staan, of anders verhale, opsetlik só saamgestel, dat die strekking die *enige* doel is. Langenhoven, wat aanvanklik sy lewenswysheid op betogende wyse meegedeel het, begin dit nou in verhaalvorm te verwerk en by hom is daar seker kans, dat die strekking tot besielende hartstog sal vergroei en mettertyd 'n opbloeïing van gemeenskapskuns bring. Hy en ander skrywers teken die kultuurverbastering op satieries-humoristiese wyse, terwyl die mentaliteit van die arme blanke en sy agteruitgang in die stede realisties geskets is deur J. van Bruggen en Lub.

Die romanties aangelegde skrywers volg die voetspoor van historiesie soos Preller en J. H. Malan en verheerlik die nasionale verlede. Die Voortrekkerperiode veral word met liefde bestudeer, maar ook die Anglo-Boere-oorlog lewer stof vir 'n paar romans en talryke sketse. J. H. Malan en De Waal gaan terug na die vroegste tydperk van die Kaapse geskiedenis, terwyl ook resente gebeurtenisse, soos die opstand van 1914 behandel word. Die invloed van Van Lennep is duidelik merkbaar by sommige skrywers. Dikwels moet die historiese agtergrond hoofsaaklik dien om 'n hele reeks awonture meer waarskynlik te maak. Die digterlike gees, wat die historiese feite moet interpreteer, en deurdring tot die innerlikste kern van 'n tydperk, sonder versmoor te raak onder noukeurige argeologiese gegewens is alleen af en toe aanwesig. Daarom is die resultaat meestal nie veel meer dan „'n gekleurde storieprent” nie.

'n Aaneenryging van kakelbonte awonture, wat die nuuskierigheid prikkel deur al die konwensiële kunsies van 'n vernuftige intriege vind nog groot byval, selfs by die ontwikkelde klasse. Dit is 'n voorkeur, wat deur die tallose minderwaardige Engelse ontspanningsromans aangekweek en in stand gehou word.¹⁾ As 'n skrywer maar behendig die draadjies kan trek van 'n klompie houtpoppies, liefs met 'n stukkie vierkleur om die hoed, en hul 'n paar ingewikkelde dansies laat uitvoer, waarby 'n paar „rooies”, of 'n klomp Soeloes in die stof getrap

1) Vgl. Jan Celliers: *Die Roman. Die Huisgenoot*, Aug. 1919.

word, dan vind hy lesers genoeg! Op karakterontwikkeling kom dit minder aan as daar maar genoeg aksie, beweging en verrassinge is.

Jan Celliers het die oorsake van die toestand as volg geformuleer: „Hoe kan verwag word dat 'n jong kultuur, wat, so te sê, gister eers ontwaak het, onder 'n jong volk, wat van die begin af 'n harde stryd om sy bestaan te stry gehad het teen 'n hardhandige natuur, teen honderd-duisende barbare, teen 'n vreemde oorheersers van buite, sou ooreenkom met die van ouer lande? Hoe kan verwag word dat ons vir ons besonder sou verdiep het in 'n studie van die mens en sy omgewing vir filosofiese of vir kunsdoeleindes? Ons het die mens en die natuur bestudeer met die oog op die praktiese vrae van die dag, wat gou en goed opgelos moes word, waar ons bestaan van afgehang het. En dié stryd hou nog altyd aan.... Ons bloed is nog aldag te veel in beweging, jaag ons aan, ons het te veel te doen, ons moet gou klaar wees, het nie tyd om veel te droom of te peuter nie.... Om een en ander rede is ons romans nog veel meer op handeling en vermenigvuldiging van gebeurtenisse aangelê as op karakterstudie van 'n persoon of versameling van persone. Dis vir ons onmoontlik om soiets doodkalm te behartig en ons grote stryd te vergeet; onwillekeurig straal die stryd, en alles in verband daarmee, in ons werk deur — romans, toneel, alles.”¹⁾ Dat die opvatting van 'n goeie roman, soos deur Jan Celliers in dieselfde voorlesing uiteengeset nog lang nie algemeen is nie, blyk uit 'n pleidooi in *Die Huisgenoot* (Okt. 1919), waarin ongetwyfeld die gevoelens geuit word van „die grote gros van fatsoenlike mense, wat.... 'n pittige, boeiende verhaal belaa met „kunsies”, verkies bo 'n sielkundige studie van mens en natuur.”²⁾ En dit sal seker nog lank duur voor al die „fatsoenlike mense” tot juister kunsbegrippe kan opgevoed word en leer insien, dat Hollanders, wat iets van letterkunde afweet al lank al nie meer op Van Lennep „roem as 'n egte en groot romanskrywer” nie.

¹⁾ t. a. p.

²⁾ Die skrywer is J. W. van Kaapstad.

In die laaste tyd is daar egter 'n reaksie gekom op die awontuurlike rigting. J. van Bruggen, Leon Maré, Kruger, Van Reenen en ander verdiep hul in karakterstudie en ook in talryke tydskrifverhale word die mens meer en meer hoofsaak. Deur die genoemde skrywers is realistiese werk van goeie gehalte gelewer. Oor die algemeen moet egter geseg word, dat ofskoon ons goeie vertellers het, wat die kuns van aanskoulike voorstelling verstaan, daar nog uiters selde 'n karakter geskep is, wat deur plastiese uitbeelding en fyn, menskundige aanvoeling 'n blywende indruk maak. Daar is meer as een skrywer met 'n raak opmerkingsgawe, maar ons voel telkens asof die dinge meer deur 'n soort projeksie-apparaat bekyk word, as deur die oog van 'n kunstenaar. Wat Van Deyssel „de oppermacht der intuïtie” noem, ontbreek nog.

„The depiction of the external, objective, carnal, precedes in every form of expression of which we can have records, the consideration of the internal, the subjective, the spiritual. We go from shapes, and forms, and bulk, and externals, to the presentation of the life within.” ¹⁾

Daar is al genoeg aanduidings dat by ons die ontwikkeling dieselfde weg sal volg. En Stoddard toon aan dat dit ook op ander terrein die geval was. So het die skilders eers die Madonna met 'n oureool geskilder; later pas „illumined and glorified by a light from within.”

Verskillende skrywers het op gelukkige wyse die inboorling geteken en ook hier is die strewe merkbaar om van die skildering van uiterlike eienaardighede oor te gaan tot die uitbeelding van dieper menslikheid. En naas die jagstories met hul bonte awonturereeks staan Sangiro se *Sketse*, waarin hy probeer „om die diere se gewaarwordinge uit hulle uiterlike beweginge te verstaan.” ²⁾

Die groot behoefte aan leesstof in die moedertaal het meer as een skrywer, veral in die begin, uit pure vaderlandsliefde na die pen laat gryp. „Ons het 'n volk om te behou, ons het 'n nasie om op te voed, ons kan nie wag nie!” ³⁾ was die wagwoord. In baie voorredes kan

¹⁾ Stoddard: *The Evolution of the English Novel*, Chapter I.

²⁾ Voorwoord.

³⁾ Jan Celliers in *Die Volkstem*, 19 Junie 1907.

mens dan ook sien, dat die enigste doel van die skrywer was om die leeslus aan te moedig. So verklaar De Waal van sy *Stompies*, dat hulle „van geen besonder gehalte op letterkundig gebied (is) nie”, „die enigste doel van die skrywer is om te help voorsien aan (lees *in*) ’n nasionale behoefte”.¹⁾ „Ons kan nie ons volk laat agterbly nie”, sê Langenhoven by die verskyning van *Stukkies en Brokkies* (1911) en selfs in 1918 heet dit nog: „Die hele boek is maar ’n noodshulpie”. Ook D. P. du Toit reken homself maar onder die „handlangers en knoeiers, wat somar roustene aandra vir die binnemure”.²⁾ Onder sulke omstandighede hoef die groot gebrek aan tegniek, waarop in die volgende hoofstukke herhaaldelik sal gewys word, geen verbasing te wek nie.

Vandag is die toestand só verander, dat ons met die volste reg van alle aspirant-kunstenaars kan eis, dat hulle goed georiënteer is in die wêreldletterkunde, dat hul ten minste ’n begrip het van die algemeen erkende tegniese reëls, voordat hulle aan skrywe gaan. Ons kan ook met reg verwag, dat hulle geen uitgediende, outydse modelle navolg ’nie, dat hulle steeds in voeling bly met die literêre vooruitgang in ander lande. Maar aan die eise het nog net enkele voldoen en daarom het ons letterkunde allesbehalwe ’n moderne cachet.

Op taalgebied heers daar by die meeste skrywers groot onsekerheid. Daar is nog ’n soekery, ’n rondvallery om die juiste vorm te kry, wat natuurlik maklik verklaarbaar is, by ’n geslag wat gister eers geleer het om sy eie taal te skryf. By meer as een is die taal nog stroef en onbuigsaam, wanluidend en sonder ritme. Ander weer, soos Preller, wat goed op die hoogte van die moderne stylkuns is, skryf al in 1906 ’n gekultiveerde taal, klankvol wegdeinend op bevallige ritme en telkens verrassend deur oorspronklike beeldspraak, ontleen aan Afrikaanse volk en bodem.³⁾ Uit tallose voorbeelde in die volgende hoofstukke sal blyk hoe

¹⁾ Voorrede 2de druk.

²⁾ Voorrede: *Sy Pa se Skuld*.

³⁾ Vgl. b.v. sy Persoonlike appresiasie van *Joh. van Wyk, De Volkstem*, 18 Aug. 1906.

gevaarlik diep die vreemde parasiete al deur die bas van die taalboom geknaag het, en hoeveel speurende sorg daar sal nodig wees om hulle uit te vroetel.

By enkele skrywers is daar 'n welbewuste strewe na mooiheid van klank en frisheid van segging, by die meeste egter 'n gedagtelose naskrywery van geykte Hoog-Hollandse beeldspraak. Gelukkig is daar ook al prosa geskryf, wat bewys, dat Afrikaans in smydigheid, in seggingskrag en klank alleen 'n kunstenaar nodig het om tot sy reg te kom. Wanneer ons let op die stroom middelmatige verse, dan blyk dit hoe nuttig Jacob Geel se uitspraak ook vir ons kan wees: „*Laat ons het Proza bewerken: de echte Poëzie zelve zal er bij winnen*”.

§ 8. Krietiese Standpunt.

In die volgende hoofstukke word 'n poging gedoen om die letterkundige waarde van ons vernaamste prosa-werk te bepaal. Wie bekend is met die toestande in ons land sal toestem, dat by die estetiese kritiek 'n verwysing na die kultuur-historiese waarde van die besproke boeke noodsaaklik is. In enkele gevalle word dit afsonderlik gedoen, maar hier kan met nadruk daarop gewys word, dat die meeste behandelde werke, wat ook al hul gebreke mag wees, en hoe primitief hul ook dikwels mag skyn vir iemand, wat op die hoogte van die moderne Europese lettere is, *tog almal, byna sonder uitsondering, voortreflike dienste in ons taal- en kultuurstryd bewys het*. Daarom pas dit ons om 'n eresaluut te bring aan al die voortrekkerskrywers, wat ons volk van 'n geestelike hongerdood gered 't, deur wie se liefdevolle ywer ons nie langer as doofstomme bywoners in ons eie land hoef te sit en swyg nie. 'n Eresaluut, nie alleen aan die begaafde artieste nie, maar ook aan die, wat in alle eenvoudigheid houtkappers en waterdraers was, toe die meeste nog stil gesit 't, of niks anders as spot oor had vir 'n beweging, wat 'n einde aan ons lang periode van geestelike knegskap gemaak het.

Die gevoel van piëteit hoef egter ons krietiese vermoë nie te verlam, mag ons nie belet om sonder doekies omdraai 'n estetiese oordeel uit te spreek nie. Dit sou 'n verkragting van ons gewete wees en 'n fatale uitwerking hê op die verdere ontwikkeling van ons jong letterkunde. Nou dat die taalstryd feitlik afgeloop is, word dit tyd om vas te stel, wat ons tot dusverre bereik het; om te waardeer wat skoon is, om te laak wat gebrekkig is. Tyd ook, om die voortbrengele van ons kuns te meet aan die meesterstukke van die buiteland. Want ons wil vorentoe beur! Ons wil Suid-Afrika „hoog opstooten midden in de vaart der volken". Ons wil nie 'n pieperig-bleek kasplantjie hê nie, wat alleen 'n sukkelbestaan kan voortsleep in 'n vaderlandse broei-atmosfeer. Dit moet 'n *kan-nic-dood* wees, wat ook die kritiek van ons Dietse stamgenote nie kan ontwortel nie, in vaderlandse bodem geplant, maar tog bestand teen alle wind en weer.

Op dié gedagte is ook die krietiese beskouing in die volgende hoofstukke gebaseer. Wie dit daarmee nie eens is nie, sal op meer as een skynbaar onbillike oordeel stuit. Maar laat diegene bedenk, dat ons op kuns, net so min as op ander gebied 'n laer kan trek en met doringtakke inmenging van buite afweer. Op die gevaar van isolasie is reeds in 'n vorige paragraaf gewys. As ons digters reeds so 'n hoë peil bereik het, dat selfs Europese fynproewers hulle werk kan waardeer, dan hoef ons prosaïste ook nie met minder tevrede te wees nie. Jong Suid-Afrika streef ook op kunsgebied vooruit en die kunstenaar wat laag mik, sal in 'n paar tiental jare skoon vergeet wees. Daarom moet ook ons prosakuns op 'n kosmopolitiese plan kom te staan, wat geensins denasionalisering hoef te beteken nie. In die stadium van ontwikkeling, waarin ons tans verkeer, kan 'n gemotiveerde kritiek, waarin breedvoerig op prinsipiële kwessies ingegaan word nuttig wees en daarna is ook in hierdie werk gestreef. As dit lei tot 'n ruimer belangstelling in ons prosakuns, tot meer vergelykende studie en 'n juister insig in letterkundige verskynsele, dan is die doel van die skrywer bereik.

Op die ooreenkomste tussen ons toestand en die

Vlaamse is al dikwels gewys en dit geld ook van die kritiek. August Vermeylen sê: „Elke flamingant achte het zijn plicht zijne algemeene gedachten in de godentaal weg te brullen of uit te kwinkeleeren. In het begin onzer herwording, na het jaar 1830, was de literatuur het voornaamste wapen der Vlaamschgezindheid geweest, en lang nog meende ieder taalstrijder dat wapen te moeten hanteeren. Het vergde dan ook meer dan gewonen takt van den kritikus, om zich niet schuldig te maken aan landverraad, als hij den rijmelenden taalbroeder wat minder „puik” moest verklaren.”¹⁾

§ 9. Beperking van Onderwerp. — Indeling.

Die volgende bespreking is beperk tot oorspronklike prosa; wat meer of min tot die terrein van die skone lettere behoort. Buiten beskouing bly dus (a) suiwer wetenskaplike prosa, waaronder 'n groot aantal Afrikaanse dissertasies en die *Populêr-Wetenskaplike Serie* van die Nasionale Pers; (b) godsdienstige prosa, soos die kinderbybel van Ds. Conradie en 'n hele paar preekbundels; (c) vertalings en omwerkings; (d) kinderboeke. Daar word 'n poging gedoen om te bepaal in hoeverre ons historiese prosa, deur versorging van styl en ander artistieke kenmerke tot die gebied van die kuns behoort.

In § 7 is 'n algemene karakteristiek van ons prosa gegee. Op enkele strominge word daar gewys, maar tewens blyk ook hoe alles by ons nog in wording is. Veral by die romans en verhale is dit moeilik om tot 'n bevredigende indeling te geraak. Waar daar nog net vae aanduidings is van enkele hoofgroepe, en die meeste skrywers nog in verskillende rigtings rondsoek, word dit onmoontlik en ongewens om nou al kampe af te baken. Om dié rede is die voorkeur gegee aan 'n kronologiese indeling, wat onder ander die voordeel bied, dat die meeste skrywers as 'n eenheid kan bespreek word en, waar nodig, die ontwikkelingsgang in hul werk kan aangedui word. Op die manier is die ver-

¹⁾ *Verz. Opstellen* II, p. 149.

brokkeling van 'n skrywer se werk soveel moontlik beperk. G. R. von Wielligh word in 'n afsonderlike hoofstuk bespreek, omdat hy in baie opsigte „'n *Laaste stem uit die Genootskap van Regte Afrikaners*” is. Vir die ander hoofstukke is geen opheldering nodig nie. Op enkele uitsonderings na word hier die Akademie-spelling gevolg.
